

KİTAP TANITIMI/BOOK REVIEW

MUHAMMED B. YÛSUF ES-SENÛSÎ VE AKAİDİNE DAİR BİR İNCELEME

“Yılmaz, Mustafa Selim. *Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî ve Akaidine Dair Bir İnceleme*. İstanbul: Köprü Kitap, 2020, 79 s.”

Harun ASLAN

Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul
Research Assistant, Marmara University Faculty of Theology, İstanbul/Turkey

harunilahiyat04@gmail.com

orcid.org/0000-0002-0737-3454

Öz

Bu yazıda, “Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî ve Akaidine Dair Bir İnceleme” adlı eserin tanıtımı yapılmaktadır. Senûsî, Mağrib coğrafyasında Eş’arî ve Sûfî kimliğini kökleştiren önemli bir şahsiyettir. O, sağlam ve tutarlı duruşuyla içinde bulunduğu toplumu iyi okumuş ve bu bağlamda inanç sorunlarını çözümleyici bir söylem geliştirmiştir. Ele alacağımız eser, Türkiye’de hakkında pek az çalışmanın olduğu bu değerli âlimi tanıtmayı ve risâlelerinde inançla ilgili vurguladığı hususları genel hatlarıyla zikretmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Senûsî, Mağrib, Akîde, Eş’arîlik, Kelâm.

Abstract

This paper is to introduce the work titled “*Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî ve Akaidine Dair Bir İnceleme (Muhammad b. Yûsuf al-Sanûsî and an Analysis on His Work on Aqâid)*”. Al-Sanûsî is an eminent figure in the development of of Ash’arî and Sufi identity in the Maghreb. Having a good understanding of his society, he developed his own discourse aiming to resolve several belief problems in his works. Here, the work to be reviewed aims for two: to introduce this eminent scholar on whom only very few studies were done in Turkish academia and to elaborate the creedal issues he emphasized in his writings.

Keywords: al-Sanûsî, Maghreb, Aqidah, Ash’arite, Kalam.

İslam coğrafyasını bir bütün olarak kabul etmemiz sebebiyle herhangi bir ilimde araştırmada bulunurken bu ilmin tarihi sürecini bütün bölgeleri göz önüne alarak tahlil etmemiz gerekir. Çünkü fikri akımlar, farklı şekillerde herhangi bir yolla ortaya çıktıkları yerin çok ötesine taşınabilirler. Eş’arîliğin Mağrib’deki yorumcusu olarak kabul edebileceğimiz Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî (ö. 895/1490), bu yönden önemli bir şahsiyettir. Ancak Türkiye’de Senûsî’nin kelâmî düşüncesi bağlamındaki tek doktora çalışmasının sahibi olan Ahmet Çelik’in de ifade ettiği üzere maalesef ilmi çalışmalarda bu

bütünlük göz ardı edilmiş, daha çok doğudaki (Maşrik) gelenek ve alimleri üzerinde çalışmalar yapılmış ve batı (Mağrip) ihmal edilmiştir.¹ Dolayısıyla Eş'arîliğin Mağrib'deki önemli bir temsilcisi olan Senûsî de üzümlere belirtmeliyiz ki Türkiye'de hakkında çok da bilgi sahibi olmadığımız bir şahsiyettir. İşte tanıtımını yapacağımız bu eser, Doç. Dr. Mustafa Selim Yılmaz tarafından, kelâm tarihinde önemli bir yere sahip olan Eş'arî düşüncesinin Mağrib'deki en önemli temsilcilerinden Senûsî ve onun inançla ilgili risalelerinden oluşan *Akaid*'ini konu edinmektedir. Yazarın daha önce yapmış olduğu çalışmaların bir araya getirilmesi sonucunda hazırlanan bu kitap, Muhammed b. Yûsûf es-Senûsî'nin yaşadığı ortamın tarihi çözümlemesi, ilmi miras bakımından öncesi ve sonrasıyla fikri etkileşimi, kelâmî perspektifi ve bu bakış açısının değerlendirilmesi; sonrasında ise *Akaid*'inin tahlilini içermektedir. Bu açıdan yazar, amacının Türkiye'de hakkında yeterince çalışma olmayan ve bulunduğu bölgede kendisinden sonra derin izler bırakan Senûsî hakkında genel bilgiler vermek ve onunla ilgili akademik araştırmalara teşvik etmek olduğunu ifade etmektedir. (s. 8)

Yazar, giriş bölümünde genel olarak Senûsî'nin yaşadığı bölgedeki etkisini ve kendinden sonra bıraktığı ilmi mirası vurgulamaya çalışır. Buna mebni olarak ilmi mirasının taşıyıcısı konumunda olan öğrencileri ve bu kişilerin hocalarının eserlerine yazdıkları şerhler hakkında bilgi verir. Bu anlamda akla ilk gelen kişi *Ummu'l-Berâhîn (el-Akâidetü's-suğrâ)* adlı esere şerh yazan Muhammed b. Ömer el-Mellâlî'dir (ö.898/1492). (s. 11) Kelamcı hususiyetleri ile bilinen diğer öğrencileri ise *Mukaddimet'u-suğrâ/kübbrâ* eserlerinin yayılmasında etkili olan Muhammed b. Ebî Medyen et-Tilimsânî (ö. 915/1510) ile *Senûsî Akâid*'ini manzûm halinde sistematize eden ve bu şekilde öğretimini sağlayan Ahmed b. Muhammed el-Beyderî'dir (ö.934/1524).² Maalesef Senûsî'nin düşünce sistemi konusunda önemli bir kaynak olan bu alimler hakkında Türkiye'de herhangi bir çalışma yoktur.

Yazar, eserinde Senûsî üzerinde derinlemesine bir incelemeyi esas almadığını vurgulayarak, bu âlim hakkında genel bilgiler vereceğini ve içinde yaşadığı coğrafya hakkında fikir-hâdis irtibatını göz önüne alarak bazı değerlendirmelerde bulunacağını ifade etmektedir. Yazarın fikir-hâdis irtibatından kastı, Senûsî'nin fikirlerinin içerisinde bulunduğu sosyal ve siyasal ortamlarla bağlantısıdır. Bu yöntem, tarihi problemleri çözmede ve belirli bir tarihte yaşamış önemli şahısların fikirlerinin çözümlenmesi konusunda önemli bir yere sahiptir. Bu minvalde öncelikle Senûsî'nin hayatının neredeyse tamamını geçirdiği Tilimsân bölgesi hakkında bazı bilgiler verilmektedir. Senûsî, yaşamı sırasında farklı iktidarların yönetimine şahit olmuş, ancak bu dönemde en çok etki muvahhidler tarafından gerçekleştirilmiştir. (s. 16) Mağrib'in Mâlikî, sûfî ve Eş'arî kimliğinin kaynağının Senûsî'nin yaşadığı asırdaki iktidarların benimsediği din anlayışı olduğu kabul edilse de, bu anlayışı tam manada kökleştiren ve bulunduğu bölgenin halkının

¹ Ahmet Çelik, *Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî'in Kelâm Anlayışı* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 1.

² Yusuf Şevki Yavuz, "Akâidü's-Senûsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/219.

anlayabileceği bir şekilde revize eden Senûsî olmuştur. Diğer yandan Muvahhidler ve Murabitlar arasındaki çekişmelerin Malikîliğin kökleşmesinde önemli bir etken olduğu görüşü³ yazar tarafından aynen kabul edilmektedir. Bunların neticesinde Senûsî'nin yaşadığı devirde Mağrib'de birçok yönden kırılmalar yaşanmış ve Endülüs'teki Müslümanların sığınağı Kuzey Afrika olmuştur. Yazara göre işte böyle bir ortamın meydana getirdiği kargaşa ve umutsuzluğun karşısında Senûsî gibi âlimlerin temel hedefi, müslümanların birlikteliğini sağlayacak bir söylem oluşturmaktır. (s. 18) Yazarın da ifade ettiği gibi, bu âlimlerin ortaya koyduğu söylem doğrudan hayata dokunan ve pratikte Müslümanları bir arada tutan bir vazife görmektedir. Aslında Senûsî'nin bu dönemde Eş'arî düşüncesini donukluktan kurtaran fikirleri ileri sürmesi ve bu anlamda ılımlı bir söylem geliştirmesi, içerisinde bulunduğu ortam göz önüne alındığında daha iyi anlaşılabilir. (s. 19) Bu bilgiler ışığında aslında Senûsî'yi Kuzey Afrika'da Eş'arîliğin en önemli temsilcisi kılan şey, onun teoriyle pratiği buluşturması ve yaşamında da bu anlamda zühdüyle, samimiyetiyle bunu ifade etmesidir. Özellikle de siyasetten uzak durması, onun tutarlı bir söylem geliştirdiğinin en önemli göstergelerinden biri olmuştur. (s. 20) Yazara göre Senûsî'nin bu tutarlılığının ve içerisinde bulunduğu toplumun sorunlarının çözümüne yönelik söyleminin en net biçimde takip edilebileceği eserleri, *Senûsî Akâidi* başlığında toplanan müellefâtıdır. Nitekim yazar, buna istinaden Senûsî'nin eserleri hakkında genel bilgiler vermektedir. (s. 21)

Bir sonraki bölümde Senûsî'nin *Ummu'l-Berâhîn* adıyla şöhret bulan *el-Akâidetü's-Suğrâ*, kadınlar ve çocuklar için yazdığı *el-Müfîde* ve yine Senûsî'yi konu alan Osmanlı dönemi anonim bir risalenin tercümesi verilerek, bunlar hakkında genel bir değerlendirmede bulunulmuştur. Yazarın bu bölümde özellikle vurguladığı temel husus, Senûsî'nin kelâm ilmine atfettiği değerle ilgilidir. Bu açıdan o, Senûsî'nin nezdinde kelâmın, kitap ve sünnetin açıklamasından ibaret olduğunu belirtir. (s. 45) Doğrusu, Senûsî'nin bu bakış açısı aslında temel esasları belirten Kur'ân ve onun tatbiki görevini üstlenen sünnete verdiği ehemmiyeti net bir şekilde gösterir. Bu bakış açısından olsa gerek ki yazarın da ifade ettiği üzere bu âlimin metinlerine bakıldığı zaman merkeze alınan şeyin hidayetin kaynağı olan Allah Teâlâ olduğu görülür. Onun eserlerinin ulûhiyyet merkezli olması, aynı zamanda bu hidâyete vesile olan peygamberin de tanınmasını gerektirir. Bu sebeple Senûsî, bu iki esâsı kelime-i şehâdet üzerinde durarak işler. (s. 46.) Onun sistemini kelime-i şehâdet üzerine bina edişinin tezahürleri ise akâid metinlerini sıfatlar konusunu ele alan *ahkâmu'l-ulûhiyye* ve nübüvveti açıklayan *ahkâmu'n-nübüvve* şeklinde kısımlandırmasında net bir şekilde görülmektedir. (s. 47) Senûsî'nin akâid metinlerinin *tevhid* meselelerini kısa ve öz olarak ele alması, Kuzey Afrika'dan Malay dünyasına kadar uzanan coğrafyada temel ders kitabı olarak okutulmasına vesile olmuştur. Bu açıdan zikrettiğimiz coğrafyada Osmanlı'daki *Nesefî metni* mertebesinde bir şöhret kazandığını net bir şekilde

³ Çelik, *Ebû Abdillâh, Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî'in Kelâm Anlayışı*, 17.

ifade edebiliriz.⁴ Günümüzde de *Senûsî akaidi* bu bölgede Eş'ariliğin temel bir metni olarak halen okutulmaya devam edilmektedir.

Senûsî'nin akâid metinlerinin Kuzey Afrika'da bu derecede tutulması ve inanç öğretiminde temel bir metin olmasından hareketle yazar, bu metinlerin içeriği hakkında kısa ve öz bilgiler vermektedir. (bk. s. 48-50) Kanaatimizce burada içeriği hakkında kısa bilgiler verilmesi gereken risaleler, yazar tarafından eserde tercümeleri verilen *Ummu'l-Berâhîn*, *Müfide* ve *anonim risale* olmalıdır. *Ummu'l-Berâhîn* olarak anılan *Suğra* adlı metin kelime-i şehâdetin şerhi niteliğindedir. Eserde konular, vacip, mümkün ve müstahil olmak üzere üç başlık altında taksim edilmiştir. (s. 49) Yazara göre *el-Müfide* adlı eserde inançla ilgili konular bir çocuğun bile anlayacağı bir seviyede işlenmiştir. Bundan hareketle Senûsî'nin toplumun her kesimini dikkate alan bir söylem benimsediğini ifade etmek mümkündür.

Yazarımızın ifade ettiği üzere Senûsî'nin inançla ilgili meseleleri ele alırken yaptığı açıklamalardan onun İslami ilimlere dair derin vukufiyeti çok net bir şekilde göze çarpar. Örneğin a'râz kelimesinden bahsederken diğer dinlerin sıfat anlayışına vurgu yapması ve bu kavramı Hristiyanlık açısından da değerlendirmesi, onun meseleleri geniş bir bakış açısıyla tahlil ettiğini bizlere göstermektedir. (s. 51) Yazar, Senûsî'nin; ilahiyât ve nübüvvet bahislerinde her mükellef birey tarafından özellikle bilinmesi gereken sıfatları vâcib, mümkün ve müstahil olmak üzere üç ana başlık altında ele aldığını vurgular. Senûsî, bu başlıklar altında Allah'a ve peygambere ait sıfatları kelâm geleneğindeki metodu izleyerek açıkladığı gibi, hitap ettiği kesimin anlayış seviyesini de dikkate alarak akli değerlendirmelerde bulunur. (s. 52-56)

Yazar, son olarak ise Osmanlı ilim muhitinde 17. yy'dan sonra yazıldığı tahmin edilen bir risâlenin metnini ve bizzat kendisi tarafından yapılan tercümeyi vermektedir. Yazara göre bu risâlede Senûsî'nin fikirlerinin Ehl-i Sünnet'e uygun olduğunun savunulması ve Senûsî'nin bazı ifadelerinin bizzat Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) *el-Fıkhu'l-ekber* adlı risalesindeki ifadelerle uyduğunun vurgulanması, onun ilim çevrelerince ne derece önemsendiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Yazarın bizzat yazılarının derlemesinden ve bunlara yapılan bazı eklemelerden oluşan eser; haddi zatında kısa ve öz olsa da ele aldığı meselenin kıymeti bizleri bu eseri tanıtmaya sevk etmiştir. Zira başta da ifade ettiğimiz üzere bu eserin telifindeki asıl gaye, bulunduğumuz bölgeden çok uzaklarda olan ancak medeniyetimizin derin izlerini taşıyan bir şahsiyetin varlığını hatırlatma ve hakkında akademik olarak çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulama çabasıdır. Eser, Senûsî konusunda giriş kitabı niteliğinde yazılması hasebiyle ele aldığı konuları genel hatlarıyla verse de Türkiye'deki bu değerli âlim hakkındaki çalışmalarını ve bu alandaki eksiklikleri belirtmesi açısından önemlidir. Bunun için de kitabın düşünürümüz hakkında araştırma yapmak isteyenlere rehber olabilecek bilgiler içerdiğini belirtmemiz gerekir. Bu sebeple de kanaatimizce zikrettiğimiz amaca

⁴ Yavuz, "Akâidü's-Senûsî", 2/220.

binaen eserde vurgulanan hususlara özellikle dikkat edilmelidir. Son olarak temennimiz, Türkiye’de Senûsî ve yaşadığı bölgeyle ilgili İslami ilimler çerçevesinde araştırmaların artmasıdır.

Kaynakça

Çelik, Ahmet. *Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî’in Kelâm Anlayışı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Akâidü’s-Senûsî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/219-221. Ankara: TDV Yayınları, 1989.